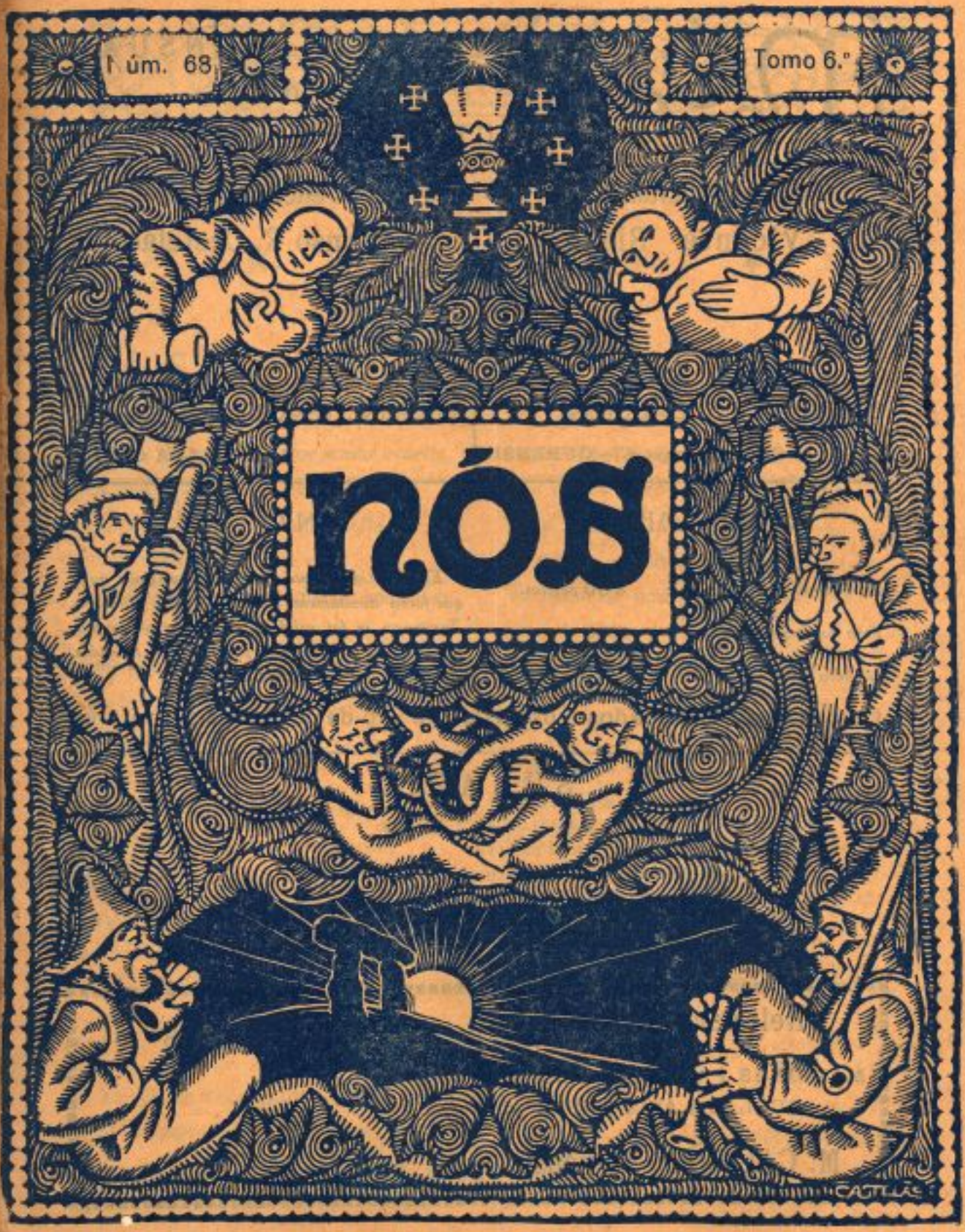
Núm. 68
Tomo 6.º
nós
CASTELLS

nós.

BOLETÍN MENSUAL da CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Estreliña...! poesía por Gonzalo López Abente.
A Visita, por Ramón Otero Pedrayo.
Catálogo dos Castros Galegos do Seminario d'Estudos Galegos.
Arquivo Filolóxico i-Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbás, pol-a Redaución.

Reloxería ZENITH

MAQUINAS PARLANTES DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Santo Domingo, 47-2.º Ourense

NÓS

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XI ★ Ourense 15 de Agosto do 1929 ★ Núm. 68

E S T R E L I Ñ A . . . !

Â lus do teu sorrir, que o mar espella,
eu quérocho contar, rosa garrida,
rosiña do alto ceu, rosa bermella,
o segredo fatal da miña vida.

Eu quérocho contar, mais ti ben sabes
este remorso crû que levo dentro,
pois, tés no cinto pendurando as chaves
que son do mundo corazón e centro.

Estreliña que vexo pol-as noites
palpebrexar no fondo azur do ceo,
de cote agarimosa ainda que escoites
trepidar a tormenta no meu seo;
eu quéroche contar
meu agudo penar...

Xa sei que d'esa altura todo ves
canto sucede na mansión humana,
e que sempre me miras a través
dos vidros trasparentes da ventana;
pero tí tamén sabes o consolo
que causa no afrixido corazón
abandonarse nun fraterno colo
facendo unha sinceira confesión.

Estreliña, estreliña,
fror do ceu feiticeira
que de noite me asexas pol-a miña
desfechada vidreira,
escoita a miña confesión, escoita,
escoitame con calma,
e pon, c'o teu sorrir, remate â loita
que remexe a miña alma.

GONZALO LOPEZ ABENTE

(Do libro NEMANCOS que ten no prelo NÓS.)

A VISITA

Casiña pequeneira de modesta fidalguía. Non compre maxinar unha cidade morta de tempo medido pol-as bateladas das cirexas com'aquilas que Azorín descubría nos seus tempos de esculca anciosa. Hai illós antergos hastra nas grandes vilas modernas. Haberaos d'iste xeito namentras non baixen â coba todal-as señoras que se lembran das dilixencias, da Repúbrica e do estaneo do sal. E aínda despois haberá outras velliñas n'outras salas que non podemos maxinar coma serán.

Casiña limpa com'unha peseta nova. Millor, com'a prata barroca, escuma do metal; limpos cernes de castaño nas táboas, ferros briladores, batería de cociña briladora ô rayolar d'ise solciño curioso de pucheiros. Criada vella, d'aldea, das antigas teceláns, de saya de picote, agora educada pol-a señora e volta n'unha especie de deo-vota. Economía, mais por amor de método e locimento d'intelixenza que por necesidade. Longo rosario debullado â noitiña. A señora com'unha canonesa honoraria gastaba as horas da mañan na catredal. Unha nova lús pendurada dos ácios e ramallos do altar dourado, dáballe nova da chegada da primaveira. Sempre cruzaba as rúas, as mesmas, novas cada mañán pr'o seu ollar esculcante, ollar de calada protesta contr'as cousas novas que ten moito da defensa da virxinidade das vellas cont'a tentación. Doña Crara. Chamábase co iste nome de fontela, de roupa branca, de abrente, de toca monxil, de aula, de convento. Saudábana algûs señores vellos. Relembrábana fermòsa i-elegante baixando do coche de volta do viaxe de noivos. Na casa raiña coma doña Berenguela na crara Castela. Angueiras ordeadas, monásticas. Na sala o retrato do difuntiño: señor d'aldea, barbas loiras. Doña Clara comprazíase vendo como se non inzaba de cañas. Tiña leiras na montana, leiras de pán. Chamábanlle os «agros de D.ª Clara» e n'elas sempre o centeo tiña pureza litúrxica e se non enchía de herbas ruís. Cando os rendeiros lle levaban os cartos ademirábanse das máns branquiñas de D.ª Clara. Un inverno sumábase a outro inverno. Apenas remataba o repinicar das chuvias nos vidros, xa chamaban n'eles outras orballeiras outonizas. Un reumatismo. Door asocegado qu'hastra fai compaña pol-as noites. Quizais unha caída, de sûpeto, sin eispricación, na escaleira. Ises golpes que non son nada, nin teñen consecoencias, nin rompemento ningún, mais anuncian fatalmente o pasamento das velliñas.

E xa non saía da casa. Seu maor pracer era entrar na sala de visita e sentada no sillón que fai curtesía ô outro sillón, têndo no meio o gran sofá onde se sentóu un Bispo, soñar, longamente, c'as visitas d'outrotempo. Viñan señoras de boa caste, algunhas c'as suas fillas e noras. Entón, sentíase na Sociedade. N'o mundo. Unha sociedá vellota, ô marxe do vivir mais pra ela a soila dina de consideración. Si tiver filla ou sobriña quizais ela s'intresase pol-os automóvieis e pol-as modas d'hoxe. Mais sin risadas novas os balcós d'a casa franqueábanse car'un mundo interior d'alcanforadas lembranzas.

D.ª Crara ouvira as misas gregorianas de todal-as suas amizades. Xa, nin conecía un bô confesor. Soíña na sala, â hora das visi-

tas, agardaba. Quizais confiada, sen se decatar de que xeito aquel fino pó sobre das consolas e do espello trazaba un velo d'esquecimento com'o que viste as mármores das sepolturas.

Pasaba outro outono. Xa o solciño non viña a mirar a hora no fermoso reló de bronce dourado. O día de Todol-os Santos encinzouse o ceo e ruxiron as vellas madeiras do fayado. Enchía a rua un rumor de xentes voltando do cemiterio. Pasaban croas de crisantemos. A señora c'a criada xorda rezaban un resario que sempre se pechaba sobre sí sen rematar. Con extraneza d'ela mesma pensaba na xuventude lonxana. Tamén a criada cavilaba no tempo da castañeira, cando ouvía ós mozos falar do lobicán. Aquil ambente d'estraneza medrou ô se sentir pol-a escaleira ús pasos tardeiros. Ouvíuse un sospiro e o chamador estranouse de ser tocado. Grande legría rayolaba na murcha faciana de D.ª Clara. Unha visita. D.ª Crara doíase de que quizais a sala non estivera curiosa. Non coñecía a aquila señora. ¡Qu'importaba! Engurruñadiña, enfatelada ô antergo, falaba dend'a butaca. Verbas dispaciosas. Viñera d'aldea faguendo un grande esforzo, pra firmar ús papés na cidade. Falando, falando, atopáronse antigas amigas. As tebras instaláranse na sala e soilo brilaba un pouco o reló sempre na mesma hora. O espello fíxose fondo como aberto sobr'outro mundo e pasaron por íl greas de sombras: fidalgos cabalgando, estudantes románticos, señoras de pano mantón, carátulas de enforcados, coengos señoriles, parexas levadas n'un vals do Danubio, nenos empanados na caixiña branca, militares da guerra civil, moita xente boa, ises parentes que se perden na América, criadas conqueridas por noivos donxuanescos, paisanos de patillas e monteira en bico de xerra... As verbas das duas señoras fóronse espaciando. As da visitanta remataron n'un feble sospirar. Xa non locía o bronce do reló. D.ª Crara agardaba resposta. Afundida no sillón gostaba do frío e da noite e escomenzou outro longo rosario.

Por fin a criada despoixa de durmire acaron d'un lume morto decatouse de que as señoras estaban sin lús. Entrou na sala co quinqué aceso. D.ª Crara erguéu pra ela os ollos e acenándolle pra que non berrase, díxolle: —Non chames a ninguén. Déitate que son horas. Eu fico eiquí agardando tamén pol-a Morte.

RAMÓN OTERO PEDRAYO.

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBRICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

A TERRA DO CARBALLIÑO

País de bocaribeira e de meia montana, a terra do Carballiño, forma un escalón entre as serras do Testeiro, Foxo do Cabrito e Madanela e o fondo val do Miño; escalón que se continua nos chaos de Amoeiros e de San Amaro, cuia catalogazón castrexa farase algún día, e que por Cea ponse en contacto co val de Vilamarín, xa anteriormente catalogado.

Individualiza a rexión, que agora imos estudar, a corrente do Arenteiro, río que nace ô pé da serra da Martiñá e que vai por Oseira, Piñor de Cea e Carballiño, seguindo unha direizón norleste sudoeste, deica entrar por Pazos, no Ribeiro da Avia.

A altitude meia de iste anaco do val do Arenteiro pasa moi pouco dos 500 metros e o seu relève presenta abondosidade de mon-

ticelos, que ofrecen normalmente os perfís dondos propios das formazóns de estratos cristaiños que son as predomiñantes, non fallando así e todo afroramentos de pedra de grá esprotados intensamente pol-os canteiros.

Rube a ribeira cas suas viñas e piñeirales, seguindo o curso de algúns ríos (Arenteiro, Barbantiño, Viñao) deica perto do Carballiño e ainda os piñeiros invaden os alrededores de ista vila e parte dos Concellos de Boborás, Cea e Irixo. O restante do país, mais achegado ás serras limitrofes, ten xa o aspecto típico da meia montana, con escasas coniferas, moitas carballeiras, grandes searas de centeo e farturentos prados e lameiros.

Bisbarra agricolamente rica, hai un dito. *Pra carne, pan e viño o Carballiño,* que gaba a boa calidade dos seus productos, mais debe así e todo principalmente a sua prosperidade e o seu incesante progreso, ô esprito mercantil i-emprendedor dos habitantes. Peritisimos en toda caste de tratos e c-unha antiga tradizón comercial, souperon adaptarse perfectamente ás necesidades modernas e facer diñeiro xa nos países de alenmar, xa sen sair do torrón nativo.

No tipo físico de istas xentes agudas e arriscadas, nótase, xuzgando a custión c'un criterio impresionista, que abondan mais entre ela, do que adoitan abondar n-outras partes de Galiza, as pigmentazóns morenas, espezalmente nas parroquias limitrofes ou cercanas ô Ribeiro da Avia, sendo frecuentes sobre todo nas mulleres un subido coor roxo nas meixelas.

O caracter dos carballineses e alegre e franco. Son simpáticos, xenerosos, gostan de agasallar o forasteiro e teñen grande apego á fala vernácula.

Número 1

CASTRO DE SAN FACUNDO

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello de Cea e freguesia de San Facundo.

Situase n-un monte ispido de arboredo e de cume moi penedoso que se asenta por riba mesmo do lugar de San Facundo e da estrada de Ribadavia a Cea que atravesa iste lugar. Dexérganse dende il os piñeiraes, veigas e searas dos concellos de Cea, Piñor, Carballiño e Vilamarín e pechan o houri-zonte pol-o norte e norleste as serras da Martiñá e da Madanela.

DEFENSAS.– Consisten n-un terraplén, de outura variabele, entre os 16 e os 30 metros, xa ben esmorecido pol-a erosión n-algúns sitios, e n-un aplainamento anelar que arrodea as penedas do cume. Pol-o norte, e denantes do dito aplainamento, cuia anchura oscila entre os 24 e os 46 metros, observase, outro de 2 metros de ancho separado do primeiro por un terraplén de 5. Na banda do sul hai un abultamento do terreo que parez corresponder a un antigo parapeto.

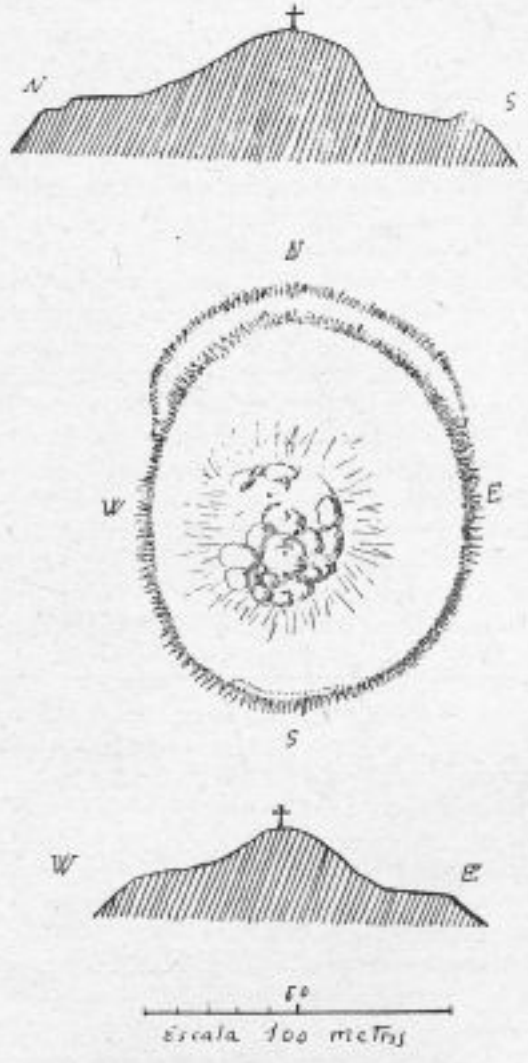

MENSURAS.—Mede nos dous eixes principaes.

Do norte ô sul . . . . . 130 metros
Do leste ô oeste . . . . . 102 metros

OBSERVAZÓNS.—Na área do castro non se ollan pedras labradas nin ningún outro resto de edificazón, mais ô pe de il, pol-a banda do sul, alcontráronse, asegún nos dixeron, tellas romanas, pedras con siñás da ter estado o lume, cavidades ô xeito de fornos, tranqueiros de portas, laxas labradas moi grosas, anacos de colunas e un acobillo de moedas antigas. No mesmo lugar atopouse unha lápida que contiña soio o nome indíxena MEIDVENA e que foi rexistrada co número 11 dos epígrafes inéditos, na *Epigrafía Latina de la provincia de Orense,* de Arturo Vázquez Núñez

Conven agora advertir que en San Facundo ou nas suas imediazóns foi localizada a cibdade de Arsacia, situada por Muñoz de la Cueva nas suas *Memorias Históricas de la Iglesia de Orense* «cuando hacia Compostela se camina por los llanos de Amoeiro y de Castela», «distante tres leguas de Orense y una del Real Monasterio de Osera» e a vista e moi perto da vila de Cea, circunstanzas todas que coinciden esactamente co devandito lugar de San Facundo que asegún o propio Muñoz de la Cueva, foi tamén o sitio onde aquil Santo e o seu compañeiro San Primitivo, recibiron o martirio i-estiveron sepultados deica a sua traslazón a catedral de Ourense como craramente se manifesta no seguinte párrafo:

«En esta vecindad duran hoy los vestigios del castro de San Facundo y una fuente adonde acuden, y hallan la salud los dolientes y enfermos; porque habiendo servido de refrigerio a los santos al tiempo de su Martirio, la ennoblecieron con la milagrosa virtud de sanar a las dolientes, que corren a sus aguas con viva y sincera Fé».

Perto asímesmo de San Facundo temos que pôr o lugar do achádego de duas lápidas, de esistenza dubidosa, dos que se ocuparon Gándara na sua *Galicia;* Cortés, no *Diccionario geográfico de la España Antigua;* Cean, no *Seminario de Antigüedades;* Barros Sibelo, nas *Antigüedades de Galicia* e que Hübner co número 218 coloca no C. I. L. entre as falsas.

Deciase que istas lápidas foran alcontradas no ano de 1707, perto do castro de Cobas, de cuio emprazamento e identificazón ocuparémonos logo, e n-un eido de Manuel Maneiro, tendo sido eisaminadas pol-o monxe de Oseiro Frai Anxel Zurita que as copiou e trasladou pra a crónica do seu mosteiro do xeito seguinte:

1

CLAVDIAE MARCELINAE
F. DIVI CLADII AVG
PRO SALVTE NER
CIVITAS MAIOR
ARCENSI VLT GALLAECIAE

2

D. OM. F. M. C. I
CIVI TS ET MVNICIPIVM

Non prentedemos defender a esistenza de istes epígrafes, anque coidamos moi posíbele que algunha outra lápida poidera ter aparecido perto da que denantes citada e perto tamén dos restos romanos, a que atrás nos referimos e de cuio achádego non dubidamos, por telos ollado unha persoa que nos merez absoluto creto.

Nos termos da freguesía, onde se ergue o castro que nos ocupa sinalou Vázquez Núñez o emprazamento de tres mámoas.

FOLKLORE.—«No castro houbo en tempos unha mina onde se acochaban os mouros e unha fonte na que as mouras bañabanse todas ispidas».

«Da mina saían por veces os mouros a botarlle grao trigo ôs porcos que ían por alí a pacer».

***

«Hai anos apareceu na croa do castro unha pía chea de carbóns, que eran ouro encantado, mais cando o que os atopou volveu ô sitio os carbóns despareceran e soio víu a pía, que se conserva oxe n-unha casa do lugar».

***

«Na parte sul do castro, e mesmo ô seu pé hai un sitio que lle chaman *A Matanza* porque n-il tiveron grande guerra cos mouros San Facundo e San Primitivo».

***

«O castro está atravesado por unha trabe de ouro e outra de alquitrán».

(Informounos un veciño de San Facundo, cuio nome non poidemos acadar).

É posíbele que o campo de A Matanza, teña algunha relazón ca batalla que Alfonso o Casto tivo cos árabes perto do Castro Anceo. Ista batalla ven consinada nas crónicas de Lucas de Tuy e do arzobispo D. Rodrigo, localizando Muñoz de la Cueva, o Castro Anceo no mesmo lugar que ocupa oxe a vila de Cea.

BIBLIOGRAFÍA.—Cítase o castro de San Facundo nas *Memorias Históricas de la Catedral de Orense*, de Muñoz de la Cueva, páxina 193 e nos traballos de Vázquez Núñez; *Las Mámoas*, B. C. de Monumentos, de Ourense, vol., I, núm. 20, Xunio 1901 páx., 351 e na *Epigrafía Latina de la provincia de Orense*, pubricada na mesma revista, volume, III, 1906, número 49.

É posíbele que algunha referenza se conteña no pleito da Catedral de Ourense co Mosteiro de Sahagún.

(Catalogado por Vicente Risco, Antonio Amoeiro, Leuter González e Florentino López Cuevillas).

Número II

CASTRO DO MONTE DE OLLOS OU DE CORNEDA

EMPRAZAMENTO.—No cume de unha montana outa, pina e penedenta, situada no mesmo linde das fregresías de Corneda e Cidá, as duas do concello do Irixo, provincia de Ourense.

Queda iste castro a un kilómetro escaso do lugar de Vilameá (Corneda), e a 1.500 metros da estrada do Carballiño ô Irixo. Ollanse dende il os castros de Cidá e Soutelliño e pol-o oeste e noroeste pechan o houri-zonte as serras da Madanela e do Foxo do Cabrito.

DEFENSAS.—Consisten n-unha soia muralla de pedra, por compreto ô descoberto, ancha de tres metros, i-esborrallada cara o interior e cara o esterior, formando oxe un terraprén que mide pol-a banda de fora 7 metros e pol-a de dentro 5-20 metros. Coidamos, anque non-o poidemos comprobar con certitude, que ista muralla debía erguerse primitivamente, recta dende o chán e sin ter por baixo ningunha clás de aterro.

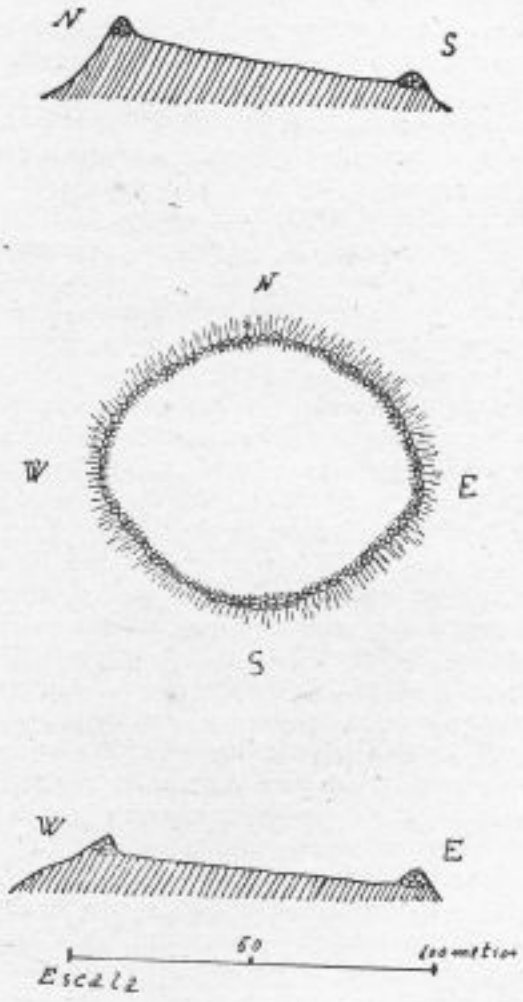

MENSURAS.—Mede nos dous eixes principaes.

Do norte ó sul.	75 metros
Do leste ô oeste.	90 metros

OBSERVAZÓNS.—Anque non ollamos no interior do castro nin alicerces, nin muradelas afrorantes, é tal a cantidade de cachotes que alí se alcontran, que cremos moi probabele a eisistenza de habitazóns de pedra.

Non se dexergan por ningures vestixios de antigas portas. Pol-o oeste e o suleste hai dous portelos, practicados pra dar paso ôs carros e que evidentemente abantan por riba da muralla sin apenas encetala.

FOLKLORE.—«Chámanlle a iste castro a *Eira dos mouros* porque n-il tiñan unha feira, durante os 200 anos que demoraron na nosa terra».

Inquerimos do noso informador en que tempo estiveran os mouros en Galiza e sin duvidar un istante respondeu.

—«Denantes de que viñeran os romanos e denantes tamén de viren os cartaxineses».

(Informounos, Santiago Bernardez Otero, de 50 anos, veciño do lugar de Guncieiro, fregresia de Corneda).

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Sebastián González e Florentino López Cuevillas).

Número III

A CIDÁ OU CASTRO DE ORROS

EMPRAZAMENTO.—Sitúase iste castro no cume de un monte pertencente â fregresía de Cidá, concello do Irixo e provincia de Ourense, que se ergue en col de estesas searas e a cousa de 1 kilómetro de Ponte Irixo no comenzo da costa que rube pra o Foxo do Cabrito. Os castros de Monte de Ollos e de Souteliño fan grupo co que nos ocupa.

DEFENSAS.—Un terraprén outo de 15 a 11 metros, coroado por un parapeto que se conserva ben nas bandas do sul e do norte e que se alcontra case por compreto derrubado no restante da volta, costituen a principal obra defensiva. No oeste ollase unha prolongazón ô xeito de antecastro, longa de 85 metros e fornecida do seu correspondente terraplén de 8 metros de outo. O parapeto presenta no sul dous abultamentos considerabeles, que chegan a atinguir 8 metros de elevazón e que deixan no meio unha soluzón de continuidade, que debe interpretarse como unha porta.

MENSURAS.—Meden os dous eixes principaes de iste castro:

Do norte ô sul . . . . . 191 metros
Do leste ô oeste . . . . . 67 metros

OBSERVAZÓNS.—A porta a que denantes nos referimos parece ser que estaba defendida por duas torres de pedra, pois meiante unha pequena zanxa esproratoria poidemos comprobar que os abultamentos dos parapetos que flanquean a soluzón de

continuidade, están formados case totalmente por cachote solto.

Cachote con notabele abondosidade apareceu tamén ô praiticar a apertura de outra zanxa esproratoria no suleste da área cercada.

FOLKLORE.—Non poidemos acadar ningún.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Luis Pericot, Bernardo Castro, Xoaquín Lousada, Xosé R. Oxea e Florentino López Cuevillas).

(Continuará).

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

FOLKLORE VARIO

ORACIÓN PRA DEITARSE

Con Dios me deito
con Dios me levanto
coa Virxen María
e co Espírito Santo,

Dios me cubra co seu manto
co seu manto de color
por ser de tanta virtú
o seu manto me dá valor.

N-esta camiña me deitei
sete anxeliños encontrei
tres ôs pés, catro â cabeceira
e a Virxen na dianteira

Tocan a misa
Cristo la dice
a Virxen lle adora
mi alma s'acosta
agora a tal hora.

Señor mío Jesucristo
señor de mi coración (sic)
perdonaime mis pecados
que bien sabeis los que son
si me muero esta noche
que me sirva de confesión. Amén.

Decindo estas oraciós todal-as noites, anque un morra sen confesión, perdoa Deus todol-os pecados e vai un ao ceo.

ORACIÓN POL-OS DEFUNTIÑOS.

Cando un pasa pol-o adro da eirexa, di:

Aquí veño anxeliños de Dios
que vós fostes coma nós
rogade a Dios por nós
qu'eu rogarei a Dios por vós. Amén

CÁNTIGAS

1. Eu teño tres estrigas
teño que restrelar
Mira Pepa
teño que restrelar

O restrelo está romo
heino d'ir apuntar
Mira Pepa
heino d'ir apuntar

O ferreiro vai fora
e a muller tamén
Mira Pepa
e a muller tamén

Fixeron unha nena
e non lle saliu ben
Mira Pepa
e non lle saliu ben

Saiulle manca e cega
trenca dos pés tamén
Mira Pepa
trenca dos pés tamén

Perdín o meu xustillo
perdín o cordón d'el
Mira Pepa
perdín o cordón d'el

Meu marido dame outro
qu'eu darei conta d'el
Mira Pepa
qu'eu darei conta d'el

2. Acolá enriba
n-aquel outeiro
había un niño
de lagarteiro

Funo ver
e non tiña nada
malia o pai
qu'a filla no me daba

Heilla vestir
e heilla calzar
e heilla deitar
comigo na cama

—

3. Rapaces e vellos
mulleres e mozos
vide vel-o dote
que me deu meu sogro
unha cabra cega
c'un cabrito coxo
unha manta vella
c'un remendo roxo

Tres ovellas vellas
qu'habedes pasmar
unha cega, outra coxa
outra xa non pode andar

—

4. As nenas da Costa
penelas penelas
van ás romarías
sin lavar as pernas

As nenas da Costa
cando van co leite
botan mitá auga
pra que lle aumente

As nenas da Costa
non é unha que son todas
poñen tres pares de medias
pra facel-as pernas gordas

Ouservaciós. — Estas oraciós e cántigas están no noso arquivo sen indicazón de procedenza, por non ter o comunicante rubrado nin datado o papel en qu'as escribeu.

A forma poética da cántiga 1 fora por certo imitada n'unha das suas poesias por Eugenio Montes, o qual proba que il coñecíaa d'antes e que se repite.

Da número 3 temos unha variante que coidamos compreta, ouvida por nós sendo neno a un familiar noso natural do Castro de Caldelas, qu'a cantaba c'unha múseca d'arrolo ou cántiga de berce. É a seguinte:

Homes e mulleres
miniños e mozos
vinde vel-o dote
y-o touporroutou
que me deu meu sogro
Unha manta vella,
un pote furado,
unha silla rota
y-o touporroutou
unha culler sin rabo

Touporroutou
Morreu o tan vello

Touporroutou
deixalo morre-ee-eer
que outro tan velliño
y-o kikiriki
non volve a nacer
y-o cacaracá

María Manuela
vai e ven correndo,
trai us catro ou quinzovos
pra lle dar ao neno.

A número 4 é unha caraiterísteca cantiga de *mal dizer* ou d'*escarnio,* que pol-a sua referenza a un lugar determiñado, entra na categoría das que temos pubricado en NÓS con outros ditos e refrás da mesma caste. V. R.

BIBRIOGRAFÍA RECENTE DE FILOLOGÍA, ETNOGRAFÍA E FOLKLORE

—En col do *culto da serpe,* en Galiza, é preciso coñecer o traballo de Cuevillas e Bouza Brey tidoado: *Os Oestrimnios, os Saefes e a Ofiolatría en Galiza,* pubricado nos *Arquivos do Seminario de Estudos Galegos,* vol. II, páxs. 119 a 165. Santiago 1929. N-il trátase de *A serpe nas relixións antigas e nas relixións dos pobos primitivos; O culto da serpe nas Galias; A iconografía protohistórica da serpe no NO peninsuar; As lêndas castrexas; A serpe do Pico Sagro; Lêndas, contos; consellas e cantigas relativas â serpe; As almiñas-serpes; O ovo druídico en Galiza; A meiciña popular da serpe.*

—Jaime Lopes Dias, *Etnografía da Beira,* vol III, 176 pags, Vilanova de Famaliçao, 1929. Ocúpase asegún o subtítulo de Lendas, costumes, tradiciós, creenzas e supersticiós.

—Pedro Chaves, *Rifoneiro Português,* 1

vol. de 282 pags. Porto, 1928. Recolle 7.380 refrás, 50 do tempo, 411 dos meses e 6.919 por orde alfabética.

—Mario Cardoso, *Citânia (Um problema de etimología)* Separata do fascículo 1-2 do vol. XXXVIII da Revista de Guimarães, 15 pags, Guimarães, 1928. Aventura con Leite de Vasconcelos a derivación de *civitas* pol-o intermeio *civitatania*, exemplo: *Cidadonha* ou *Cigadonha* en Tras-os-Montes.

—Ismael del Pan y Fernández, *Notas para el estudio de la Prehistoria, Etnología y Folklore de Toledo y su provincia*, 56 páginas, 17 figs. Toledo, 1928.

—Luis de Pina, *Bruxas e Medicina*, traballo pubricado nos *Trabalhos da Sociedade Portuguesa de Antropología e Etnología*, vol. IV, fasc. II, Porto, 1929.

—Santos Junior, *Afinidades galaico-portuguesas de folclore*, nota pubricada no mesmo fascículo e en separata (véxase seizón de libros d'iste número).

—José de Pinho, *A Ara de Marecos* (Sep. de *Penha-Fidelis*), Penafiel, 1928. Nas duas primeiras páginas, notizas de costumes relazoadas co culto do lume en Portugal e Galiza.

—Luís Chaves, *A sinfonía das coores ou o arco-íris da gama popular*, na *Nação Portuguesa*, Serie V, tomo I, fascículo 11.

—Saiu o primeiro número de *A língua portuguêsa*, cuio sumario é o seguinte: *A língua portuguesa*, Redacção.—*Observações filológicas*, J. Leite de Vasconcelos.—*Reacção literaria na língua*, J. J. Nunes.—*O texto das Cantigas d'Amigo*, Rodrigues Lapa.—*Ninharias Filologicas. Haplología vocabular. Haplología sintática. Idolatría*, Xavier Fernandes.—*O Dicionario da Academia*, R. de Sá Nogueira.—*Notas e Comentarios*.

—*Adagios brasileiros*, por Afranio Peixoto (unha nota en resposta a observazós de D.ª Ana de Castro Osorio).—*Arquivo etnográfico. Elmo* (crostas na cabeza dos nenos recen nados) e sobr'os piollos, por Claudio Basto, na *Portucale*, Março-Abril 1929.

—Affonso de E. Taunay, *Insuficiencia e deficiencia dos grandes diccionarios portugueses*, Tours, 1928.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

NOVAS DE PREHISTORIA

LA NOVELA DE ESPAÑA

TAL é o tídoo de un novo libro de D. Manuel Gómez Moreno, que apareceu, hai xa algúns meses, limpamente editado na Imprenta de Antonio Marzo, de Madri.

Trátase quizais de un relato novelesco, coma o tídoo fai matinar? Non, porqué en todo vai axustado ás mais recentes investigazóns. Trátase de unha obra histórica de tipo corrente? Tampouco, porqué o xeito de eisposizón é por compreto novo.

Hai homes que como Klingsor, teñen a virtude de trocar as penedas en xardins. Coidamos que foi Bergson un dos primeiros que practicou ca Filosofía, iste xénero especial de taumaturxia. Gómez Moreno fai agora o mesmo miragre ca prehistoria e con parte da historia de Hespaña. Dende os tempos dos preadamides deic'a morte de Almanzor, os sucesos, ben enfiados n'unha estricta cronoloxía, vanse desenvolvendo en pequenos coadros representativos, que levan en forma de apéndice a súa xustificazón científica e unha lista bibliográfica. E cada un dos coadros é unha deliciosa novela, ou millor ainda un encantador esbozo de novela. Meio homes dos primeiros tempos do paleolítico; artistas instintivos do madalenense; xentes criadoras de culturas desparecidas hai milleiros de anos; hordas invasoras de nomes escuros; procónsules brutales; sabidos costrutores de acueductos; varóns apostólicos; bárbaros loiros; árabes con recendos das *Mil Noites e unha Noite*, viven a sua vida nas páxinas de *La Novela de España*, e vívena belamente, presos n-unha prosa rica, dramática moitas veces e de cote axil, precisa e limpa.

De subido valor centífico, de subidísimo valor literario, o libro de Gómez Moreno, foi pra nós unha sorpresa agradábele e un manantial de gozes puros. Pol-a sua documentazón, pol-a sua orixinalidade e pol-o seu intrés captivante, témolo e reputámolo coma

unha das millores obras, pubricadas na España n-istes anos derradeiros, Hergoris, Siseia, Velaunis e Flora e María son figuras ben merecentes de unha eterna lembranza.

E Gómez Moreno non nega en *La Novela de España* a terra onde se pousou o seu berce. Andaluz de Granada, o seu esprito olla sin cesar pra os países do meiodía, ôs que están adicadas as millores páxinas e ainda as mais numerosas. E pra nós isto, é un novo motivo de gabanza.

HISTORIA DE PORTUGAL

O Profesor Mendes Corrêa, da Universidade de Porto, antropólogo e prehistoriador de sona europea, amostra a toda hora unha actividade intelectual case inconcebibele. Novo ainda, crêmos que non chegou ôs corenta anos, leva pubricados xa mais de cincoenta libros, folletos e artigos, que aparecen catalogados na *Bibliografía do Professor Mendes Corrêa*, que ven de redactar, noso fraterno amigo o Dr. Ruy de Serpa Pinto.

A derradeira proba da ademirabele capacidade pra o traballo do ilustre profesor de Porto, costituena os facículos 2.º, 3.º e 4.º da soberba *Historia de Portugal*, que anda a redactar un grupo de especialistas lusitanos, e con luxo, minucioso coidado e bon gusto edita a *Portucalense Editora*, de Barcelos.

Encargado o Profesor Mendes Corrêa da parte correspondente a *Lusitania Pre-Romana*, fai gala no desenvolvemento de tema tan cumpricado, de unha erudizón, de un conocimento do material pre e protohistórico, de un metodo de eisposizón e de un estilo craro e ameno verdadeiramente notabeles.

Os puntos de vista e o enfoque dos probremas son, pouco mais menos, os mesmos que o autor espranou nos *Povos primitivos da Lusitania* e dos que nos ocupamos xa en istas páxinas, alcontrando así e todo agora, unha maor densidade nos materiaes manexados, unha mais coidada e compreta parte gráfica e unha informazón intresantísima acerca dos sinos alfabetiformes de Alvão, das suas relazóns con outros sinos semellantes e co alfabeto ibérico, custións todas elas ás que o Profesor Mendes Correa ven adicando unha atenzón preferente.

ALGÚNS ARTIGOS INTRESANTES DA REVISTA DE GUIMARAES

No derradeiro número de ista revista, organo da benemérita Sociedade Martins Sarmento, alcontramos algunhas cousas ben dinas de parar a atenzón dos prehistoriadores.

O Dr. Ruy de Serpa Pinto, pubrica *Museu de Martins Sarmento* con localizazón do achádego de moitos machados de pedra e bronce, recollidos n-aquil Museu.

A utilidade da labor emprendida pol-o noso amigo e colaborador e grandísima, tendo en conta sobre todo, que as mais das pezas catalogadas, aparecian nas vitrinas c-un rotulado defectuoso. Sabemos que o Dr. Serpa Pinto ten en preparo uns mapas prehistóricos de Portugal, nos que os acobillos e achádegos soltos de machados, ollaránse situados esactamente.

A Penha eneolítica é un traballo no que o distinto arqueólogo José Luís de Pina, apresenta alguns testos da cerámica con decorazón riscada do monte da Penha (Guimaraes).

Teñen istas decorazóns cerámicas, unha semellanza impresionante cas propias do vaso campaniforme e identidade absoluta cos testos que nós recollimos n-unha mámoa dolménica do monte do Viso (Lobeira). A forma de certos anacos, c-un estrangulamento perto da boca, parez indicar tamén un parentesco ca devandita especie campaniforme, mais por outra parte no xacimento da cerámica atopáronse un machado de pedra, bolas de ocre e unha lanza dos derradeiros do Bronce. Estaremos en presenza de unha estazón eneolítica na que se sobrepuxeron cousas posteriores ou trataráse, por contra da sobrevivenza de decorazóns do tipo caliciforme conservadas quizais deica a Edade do Ferro? Seria de desexar que unha esprorazón metódica no monte da Penha acrare iste probrema, xa que en realidade hai argumentos en que apoiar as duas hipoteses enunzadas.

Mario Cardoso ocúpase de *A Pedra Formosa*, atopando n-ela vestixios de infruxos romanos. Debemos agardar o remate de ista importante contribuzón ô estudo da arte castrexa, anque dende logo adiantemos, que pol-as semellanzas que se observan entre a decorativa da Pedra Fermosa e a de outras pedras e casas de citanías, algunha como Sabroso sen vestixios de romanizazón, disentimos do parecer do noso sabio cofrade e coidamos que aquela pedra e enxebre e sinxelamente indíxena.

Moito menos doada é o datar a xigantesca escultura conecida pol-«O Homem de pedra» e da que falou xa estensamente Martins Sarmento nos seus manuscritos inéditos.

Trátase de unha estátua colosal itifalica e de factura moi ruda que se achou na fregresia de Pedralva e que na actualidade pertence á Sociedade Martins Sarmento. A figura óllase sentada c-unha perna estirada e outra encollida e ten o brazo esquerdo erguido e o dereito apegado ô corpo. Do seu grandor dá ideia a cabeza que mede 1'40 metros.

M. C. n-un documentado artigo tidoado *O Colosso de Pedralva*, conta a historia do achádego de ista escepzonal escultura e as vicisitudes porque pasou deica chegar a ser propiedade da benemérita asociazon vimaranense.

Trataráse de algo relazoado cas estatuas de guerreiros galego-minhotas? Tipoloxicamente o Colosso de Pedralva non se lles imita mais que na torpeza da execuzón, mais coidamos que a nosa cultura castrexa pode darnos ainda alguns feitos sorprendentes.

UN NOVO CRÁNEO DE NÉANDERTHAL APARECIDO NA ESPAÑA

Miss Garrod a conecida prehistorista inglesa esprorou en Xibraltar unha cova chamada Devilss Tovver (a torre do Demo) na que alcontrou niveles musterenses con seixos de lascado típico e osos utilizados semellantes os da Quina.

N-unha camada de travertino xacian anacos de un cráneo e da mandíbula de un neno de cinco anos aproisimadamente que presentaban na cara e nas mandíbulas as características da raza de Néanderthal e nos osos do cráneo un estilo moito mais moderno.

O estudo da fauna de ista estazón leva a crer que no musteriense o estreito de Xibraltar estaba xa aberto e que non había conesión entre as beiras europea e africana.

Os resultados de istas esprorazóns aparecen pubricados no «Journal of the Royal Anthrop. Institute», baixo o tidoo *Excavation of a Mousterian rock-shelter at Devil's Tower, Gibraltar*, estando a cárrego de miss Garrod a parte estratigráfica e arqueolóxica; a descripzon dos restos humáns, a de L. - H Dudley Buxton; a do modelado endocraniano a de Elliot Smith e o relativo a fauna a de miss Bate.

ISTRUMENTOS DE MADEIRA DO PALEOLITICO ANTIGO

Nos «Cahiers d'Archeologie et d'Histoire d'Alsace» aparez un traballo de R. Forrer, *Rhinocéros de Merck et outillage de bois découverts dans un abri du Paléolithique ancien à Spichern près Forbach*. O xacimento e unha especie de puzo natural cheo de lama. A edade interglaciar de iste xacimento queda atestiguada pol-a presenza do rinoceronte de Merck e a presenza do home por unha grande cantidade de carbóns.

O utillaxe de madeira, entre o que non se alcontrou ningunha peza lítica, consiste en polas fendidas, que quizais serviron pra teito de unha cabana, ou quizais utilizadas posibelmente pra separar a pelica do carne dos rinocerontes e pra desatuar raíces e ainda n-outra pola fendida e queimada n-un dos cabos.

AS DESCOBERTAS DE UR

Deben estar xa camiño de Bagdad, despois de unha eisposizón de varios meses no British Museum, os maravillosos obxetos asoellados nas tumbas reales de Ur, e cuia antiguidade debe andar entre o 3.500 e o 3.100 a. d. Xesucristo.

Sobre istes obxetos, que en riqueza i-en intrés arqueolóxico sobre todo, superan os tan nomeados da tumba de Tuntakhamón, deu unha conferenza o ilustre profesor Moret na «Residencia de Estudiantes» de Madrí e pubricáronse escelentes artigos en moitos xornaes estranxeiros.

Comprenos destacar asi e todo tres aspectos, importantes de istes achádegos.

1.—A indudabele relazón de Caldea co Exipto, xa case incuestionábele, e que agora ven afirmarse ca aparizón na sepultura de «Mes Kalam Dug» de pratos, frascos, e xerriños pra afeites idénticos os atopados nas necrópoles dos faraóns tinitas.

2.—O achádego de inscripzóns en soberbos cuneiformes que estraga a teoría da evoluzón da escritura, pol-o menos no que se refire ôs pobos antigos do Irák.

3.—O misteiro de unha cultura tan compreta e tan lonxana que xurde coma algo xa ben desenvolto e cuios orixens inoranse compretamente.

AS DESCOBERTAS DO PROFESOR PERICOT

Noso bon amigo o profesor Pericot, cuia ausenza de Galiza nunca lamentaremos de abondo, practicou o vran derradeiro froitosas escavazóns en terras do antigo reino de Valencia.

Os resultados de istes traballos pubricaránse aixiña, figurando entre o material recollido n-unha lámina de chumbo, procedente do poboado de La Bastida, que conten o texto iberio mais longo, dos conecidos ata de agora.

NOVAS INSCULTURAS TRASMONTANAS

No derradeiro número da «Revue Archeologique» que acaba de chegar âs nosas mans, ven unha monografía do profesor Mendes Corrêa, en col dos petroglifos do val de Avelames e do santuario do Outeiro Machado, tidoada, *Art rupestre en Tras-os-Montes (Portugal)*.

Ocuparémonos n-outro número de ista revista, co debido vagar, de tan importantes descobertas, adiantando agora tan soio que as insculturas do Outeiro Machado teñen a sua maor semellanza cos da Torre de Hércoles, Eira dos Mouros e Cachão da Rapa, e a aparizón de sinos escaleriformes e sobre todo de crarísimos machados mangados, que veñen estabrecer un novo vencello entre o noroeste peninsuar e as terras da Armórica.

NOVAS PEDRAS CON SINOS ALFABETIFORMES

No Borbonesado, e fora xa da estazón de Glozel, fixéronse novas descobertas de pedras con sinos alfabetiformes. Os traballos foron dirixidos ou presenzados por MM Loth e Deperet.

Concruie M. Loth, n-unha memoria lida na «A. des Inscriptions» de París, afirmando a comunidade da escritura linear de Oriente ca de Ocidente e a sua esistenza xa no paleolítico.

F. L. C.

LIBROS

CONFERÉNCIAS, pór Hernani Cidade, Companhia portuguesa editora lda. Porto.

O noso ben querido amigo e colaborador Dr. Hernani Cidade, ilustre profesor da Faculdade de Letras do Porto, pubrica agora tres fermosas conferencias de interpretación e divulgación literaria feitas co-a sua sabia e sinxela arte de mestre e d'escritor. O labor divulgatorio do noso compañeiro, dentro e fora da sua función docente oficial, é outamente meritorio e honroso. O Dotor Hernani Cidade é un abelencioso e amenísemo conferenciante; ainda apreciado na simple leitura, vése aixiña o seu modo natural de pôrse perto do púbrico que o escoita pra lle suxerir as ideias fundamentás non sempre doadas de comprender, o gosto pol a arte, e pra lle servir d'escelente guia na interpretazón e no goze das grandes obras literarias. Arte a un tempo de profesor e de literato.

As tres confrencias que nos ocupan, versan a primeira encol de *Camões,* e foi dita na Esposizón do Libro Portugués en Madrí, en 1928; e na Asociación dos Estudantes de Letras de Coimbra, en 1929; a segunda, en col de *Garret e a mocidade académica de 1820*, e foi realizada na Asociación cristiá dos Estudantes de Coimbra, en 1925; a terceira, en col de *Gomes de Amorim, a sua vida e a sua obra,* deuna en 1927 na Povoa de Varzim, cando o centenario do nascemento do poeta.

Camões pr'a o autor unha outísema figura representativa do Renacimento, que xulga mais que com'unha renacencia clásica como «libertação do espritu humano» que s'arreda dos soños da Edade Meia pra procurar eiquí na terra unha mais perfeita realización do tipo home, tendendo a un meirande dominio do planeta. Iste esforzo de conquerimento da terra e espansión da civilización europeia é o que se canta nos *Lusiadas,* que contrapôn d'iste xeito á *Divina Comedia*. Estuda as influencias de Petrarca, Boscán e Garcilasso na lírica camoesana e a calidade íntimamente portuguesa d'esta, sendo dina de nota a fonda coñecencia qu'amostra dos recursos líricos do gran poeta, que analisa en eixempros, no seu ritmo, nas suas imaxes, na sua prosodia, nas manifestaciós mais finas e menos doadas de coller.

En Garret xustifica Hernani Cidade o pulo e o esforzo dos revolucionarios liberás do ano 1820, e ainda recoñecendo as suas inxenuidades e o fora de punto de moitas das suas exaltaciós, non somentes as esprica pol-a situazón de Portugal n-aquil tempo, senón que redime a sua obra da acusación que hoxe lle fan de ter sido denacionalizadora, pra desmintir o qual abonda a obra literaria de Garret e de Herculano.

Pol-o derradeiro, evoca atinadamente a vida axitada e a obra chea de sinceridade de Gomes de Amorím, exemplificando n-ela a contradizón antre o individualismo e a tendenza a ampliar a solidaridade social, notas da nosa civilizazón.

O SONETO NEOLATINO, Revista Internacional, Portugal.

Por mais que esta sexa unha revista, pol-a sua índole especial, únicamente adicada á pubricazón de sonetos, pômola antr'os libros.

Ninguén millor qu'os portugueses poidera meterse n-esta empresa, posto qu'esto do soneto, se foi invenzón italián, en Portugal coallou com'en ningures, e onde moitos sonetos se xunten, con seguranza han sobresair os portugueses: dígano Camões e Antero, sen ir mais lonxe.

Despois de *Duas palavras* limiares, trai iste fasciculo os sonetos seguintes: *Arachne* d'Alberto d'Oliveira, *Sexo fraco* de Filinto de Almeida, *Brasil* de Martins Fontes, *O Pharol* de Carlos Magalhães de Azevedo, *A la maison des aïeules* de Victor Orban, *Soneto al Soneto* de Enrique Diez-Canedo,

El lecho cotidiano de Fernando González, *Sorrisos d'elas* d'Antonio Noriega Varela, *Betula Fidelis* de Ramón Otero Pedrayo, *La Primavera del Botticelli* de Massimino Coronaro, *Au bord du Tage* de Phileas Lebesgue, *L'Idée* d'Albert Willemet, *Contre l'oubli* de Héléne Vacaresco, *Remorso*, de Henrique Lopes de Mendonça, *Nunca mais* de Virginia Victorino, *Ao Mondego* d'Eugenio de Castro, *Ondas revoltas* de Branca de Gonta Colaço, *Sobrevida* de Luiz de Magalhães, *Anciedade* de Martha de Mesquita da camara, *Portugal novo* d'Alberto d'Oliveira, *A lança* de Manoel de Silva Gaio, *Vozes extinctas* de João Saraiva, *Macieira em flor* de Fausto Guedes Teixeira, *Regresso* de don João de Castro, *O silencio da noite* de Mario Beirão e *Vieille cloche* de Celestino Soares.

Coma se vé, n-esta recolleita na que se xuntan cinco língoas (portugués, hespañol, galego, italián, francés) e oito literaturas (Brasil, España, Galiza, Bélxica, Francia, Roménia, Italia, Portugal) aparez honorosamente representadas a nosa fala e as nosas letras.

ARQUIVOS DO SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS, II, Sant'Iago de Compostela, MCMXXIX.—300 páxinas—100 fotograbados—3 pesetas NÓS.

Publicouse o segundo volume dos *Arquivos do Seminario d'Estudos Galegos*, ainda mais cumprido e forte qu'o primeiro, outo expoñente do rexo labor d'aquela entidade. Contén oito traballos do mais grande intrés:

Sobre la presencia de la pirrotina en Galicia.—Análisis de la pirrotina de la Mañoca (Santiago), e *Estudio químico de la nontronita de Chenlo (Pontevedra).—Mineral nuevo para España*, por Isidro Parga Pondal. Trátase de dous estudos compretos en col de dous minerás, o primeiro, a pirita magnética sen citar ainda d'un xeito preciso en Galiza, e o segundo, un silicato férnico hidratado, atopado por primeira vez en España pol-o Prof. Sobrino, de Pontevedra qu'o mandou pr'a coleizón do Seminario d'Estudos Galegos, onde foi miudamente analizado pol-o autor do traballo, a quen se debe a identificazón.

El mecanismo de acción de la dihidroxiacetona en el organismo humano, por J. García Blanco e Isidro Parga Pondal. Ensame dos resultados das esperencias feitas en tres individos sans, dos efeitos da dihidroxiacetona primeiro sen inxectar e despois inxectando antes atropina pra previr a secreción d'insulina por reflexo nervoso. No primeiro caso ousérvase a acción hipoglicémica, e no segundo non.

Os Oestrimnios, os saefes e a ofiolatría en Galiza, por Florentino L. Cuevillas e Fermín Bouza Brey. Os autores emprenden valéndose de datos arqueológicos, folk-lóricos e textos, a determiñazón das poboazós protohistóricas de Galiza e a identificazón dos pobos que n-ela pôn Rufo Festo Avieno na tan discutida *Ora Marítima*, a saber: os *Oestrimnios* e os *Saefes* que supoñen corresponderen respeitivamente aos habitadores precéltigos e aos primeiros invasores celtas da nosa Terra. Comenzan o estudo dos Oestrimnios co *asturiense*, achando esta industria espallada por todal-as terras ocidentás da Europa, especialmente en Portugal, Galiza, Bretaña e Irlanda, primeiro indizo de parentesco etnolóxico antre estas terras e os seus habitadores. Despois estudan a *cultura dolménica* neolítica e eneolítica e a do *bronze*, con inventario cumprido de todo o material atopado en Galiza e Norte de Portugal e comparanzas co de Bretaña e Irlanda e co d'outras terras da Península e alén, inventariándose e estudiándose tamén as insculturas e gravuras rupestres. No referente aos Saefes, despois d'estudal-as sobrevivenzas da Edade do Bronze, estúdanse os Celtas galegos nas fontes clásicas, os nomes céltigos xeográficos e de persoas, c'unha lista de todal-as divindades indíxenas, a cultura N dos Castros, con relación de material (espadas, fíbulas, torques etc). E por fin estúdase a tradizón popular referente á serpe, coma posíbele supervivenza dos cultos praiticados pol-os Saefes, que d'ela tiraban seu nome. As concrusiós xerás son as seguintes: As coincidenzas culturás antre Galiza e o Miño portugués por unha banda e Bretaña e Irlanda e W da Gran Bretaña pol-a outra, que s'acusan mais fortemente nos primeiros tempos do Bronze supón á cisistenza de relaciós marítimas e posibelmente un parentesco racial. Nos tempos do Ferro hai na área galaico-portuguesa (do N), unha cultura persoal e fortemente caraiterizada que deriva de elementos hallstáticos traguidos pol-os Celtas que deberon vir nos fis dos Hallstatt II, ou sexa cara a mitade do século VI a J. C. o qual xustifica a localizazón dos Saefes d'Avieno na Galiza e no Minho. As leendas de serpes relacioadas cos Castros e estesas por Galiza e Minho, sendo probábele supervivenza, arriostran esta localizazón.

Notable grupo de círculos líthicos y túmulos dolménicos de la cuenca superior del Eume, por Federico Maciñeira. Estudia o autor sete moimentos prehistóricos agrupados na Mourela (Pontes de García Rodrigues, perto do camiño vello que vai pra Betanzos e Guitiriz, monte arriba, n-unha das outuras que bordean o val. Son: núm. 1 un

montón de pedras de 10 m. diámetro; número 2 un túmulo circular do mesmo diámetro; núm. 3 un circo de pedras de 50 m. diámetro; núm. 4 un túmulo circular dolménico de 24 m. diámetro a mámoa e de 2'50 o dólmen; núm. 5 un circo de pedras de 20 metros diámetro; núm. 6 un túmulo circular de 31 m. diámetro, con dólmen; núm. 7 un túmulo circular dolménico, de 24 m. diámetro a mámoa e 2'30 o dólmen. O autor fai unha miuda e concenciosa descripzón de cada un dos moimentos, recollendo leendas e apuntando comparanzas, ouservando tamén unha sorte de *antigua calle abandonada*, paralela ao camiño e de uns 500 ms. longa e 5 de ancho flanqueada pol-os dous lados de pedras chantadas. O autor supón que os dous circos de pedras, que co camiño flanqueado de pedras son o mais curioso d'esta importante estazón, sexan *cromlechs*, desbotando a hipótese de que poideran servir pra delimitar o circo exterior de mámoas, pois d'elas se non ouserva alí restos, apuntando en canto ao destiño que se lles poidera dar, abondosos paralelos etnográficos que semellan clasificalos coma santuarios ou recintos sagros, supondo que a disposición especial dos eiquí estudados pode afianzalo. Canto á cronoloxía, supón o conxunto da estazón como eneolítica.

Cotos e xurisdiciós de Galiza—Pazo de Santa Mariña do Castro de Amarante, por Antonio Taboada Roca. Foi iste pazo dos Condes de Torre Penela. O autor danos a descripzón do seu estado antigo, asegún as probas pra seren cabaleiros de Sant'Iago don Pedro Tomás Oxea e o seu irmán don Gregorio, do seu estado autual, sua historia dende 1823, reproduz un inventario das alfaias eisistentes no século XVII, e fala dos primeiros donos, reproducindo anacos d'escrituras e testamentos, da meirande importanza pr'a historia social de Galiza.

Cotos y jurisdicciones de Galicia.—Villar de Ferreiros.—El Pazo—Sus poseedores—Inventarios de la casa en el siglo XVII, por Antonio Taboada Roca. Continuación da monografía encomenzada no I volume dos *Arquivos*. Eiquí ven adicado aos inventarios, escrituras e curiosisemas cartas do arquivo.

Ribadeu baixo o señorío dos seus condes, por Francisco Lanza. Estudo do réxime e estado xurídeco, social e económico de Ribadeu baixo os seus Condes, asentado en fontes diversas. Dous puntos importantes do traballo son os seguintes: o autor comproba c'un texto collido do P. Risco na *España Sagrada*, que o foro de Ribadeu que aparez nos catálogos de *fueros* españoes, non foi concedido á vila de Ribadeu, senón ao territorio antr'o Eume e o Navia, segregado de Galiza en 1104 e chamado terra, encomenda ou concello de Ribadeu e de las Regueras. O outro é que, coma n-outros casos, os privilexios e liberdades dos veciños de Ribadeu, sucumbiron baixo o poder señorial na pirmeira mitade do século XVI, é dicir, despois de, asegún andan dicindo as *historias*, tere nos Reis Católicos acabado co feudalismo.

MONUMENTOS DE PORTUGAL, N.º 3, PORTO, por Carlos de Passos, Porto, 1929.

Estúdase n-iste volume a Catedral e as eirexas de Cedofeita e de Francisco. Comenza c'unha resumida historia moimental da cibdade, na que hai referenzas ás antigas murallas, casas oxivás e moimentos desaparecidos, e avaliadas eruditas e curiosas notas, facendo constar o curioso feito da case ausencia do manuelino no Porto, do qual trai coma mostra a fermosa fenestra da antiga casa da Alfandega, e tamén a furia de restauraciós clásicas qu'invaden a cibdade dend'o século XVI. Estuda logo a Catedral, obra do século XII, encomenzada pol-a raiña Doña Tareixa (á que tamén debe Galiza varias fundaciós) en estilo románico, que despois foi moi derramado con enxertos de toda caste, coma o vandalismo clasicista que fixo rebocar as voutas de pedra, cobrir os pilares antigos de cemento, cal, pedra e madeira pra convirtilos en pilastras Renacemento, e ainda picando pra desfaguelos os antigos capiteis, feito descoberto primeiramente pol-o Sr. Carlos de Passos. A desditada reforma fixérase de 1717-41, estando a Sede vacante. A descripzón é por miudo e chea sempre de notas e alusiós históricas. Tocantes á eirexa de Cedofeita, despois d'unha referenza ás porfías qu'arredor d'ela se moveron en col de si era ou non era a ergueita pol-o suevo Teodomiro, pona no 1.º quarto do século XII, e supón se a primitiva foi a que hoxe sirve de capela-mor, e o demais foi acrecentado despois. A de San Francisco da ocasión ao autor pra manifestar o seu desgosto pol-o barroco e rococó, a pesar do qual, os revestimentos de talla dourada do interior de San Francisco recoñéceos coma d'unha «magnificencia que não ten par nem no país nem no estrangeiro», e coma costituindo «uma das peças artísticas mais apparatosas de todo o mundo». É certo, mais se non debe tomar isto n-un senso tan peyorativo. É lástima que estas engádegas escondan un belo moimento románico-oxival, ademais úneco do seu período no Porto, mais non emporiso o rico barroco portugués deixa de ter valor artístico, nen deixan de ser

as tallas de San Francisco unha das suas culminanzas.

O volume trai 42 fotos e duas mais antre as follas do testo e 22 deseños intercalados.

TRABALHOS DA SOCIEDADE PORTUGUESA DE ANTROPOLOGÍA E ETNOLOGÍA, Vol. IV, Porto, 1929.

Contên os seguintes traballos:

Bruxas e Medicina (folklore de Guimarães) por Luís de Pina. Despois d'unha introduzón en col dos vestixos de cultos antigos relacioados co-a meiciña, antre os descobertos na comarca de Guimarães, e notizas que se conservan en col das ideias médico-relixiosas dos antigos indíxenas, romanos e suevos, o autor, que considera a bruxa, nas suas difrentes variedades, coma a repersentante dos cultos antigos, estuda as relaciós do sobrenatural coas doenzas na mente popular e os principais procedimentos da meigueria terapéutica. O caraute do traballo é tanto d'etnógrafo coma de críteco, e o criterio é de médico positivista.

Caracteres rúnicos e caracteres ibéricos, por Luís Cardim. O autor, despois de facerse cárrego das hipótesis mais adoitadas pra esprical-a orixe das runas (a orientalista, a derivazón grega, a derivazón latina, a derivazón grecolatina, a dos alfabetos norditaliáns), ensamiña as concordanzas dos alfabetos ibéricos co rúnico, achando grandes afinidades co ibérico citerior, e investiga as posibilidás d'unha trasmisión dende a Península asegún os datos da arqueoloxía e a etnoloxía, supondo poidera haber unha conexión indirecta.

Varia. Nótulas asturienses, por R. da Serpa Pinto.—*Congreso Internacional de Antropología e Arqueología Prehistórica em Portugal.*—*Museu Antropológico do Porto* (adquisiciós).—*Excavações arqueológicas em Espanha.*—*Eugenia no Brasil.*—*Instituto Arqueológico da Alemanha.*—*Afinidades galaico-portuguesas de folklore*, por Santos Junior, de que nos ocupamos aparte.

Unha copiosa *Revista bibliográfica*, de gran utilidade, e a Lista dos Membros da Sociedade e Istituciós coas que ten intercambio.

A ARA DE MARECOS, por José de Pinho (Sep. de *Penha-Fidelis*) Penafiel, 1928.

O autor danos n-iste traballo a interpretazón d'unha ara que sirveu de pía d'auga bendita na capela da Senhora do Desterro de Marecos (Penafiel), que contén unha adicazón á deusa indígena *Nabicca*, sen dúbida idéntica ou relacioada co-a *Nabia* ou *Navia* xa coñecida, e a quen lle chaman, sendo escorreita a interpretazón das siglas, *Virxe clarisema e Nai de Xupiter*. Trátase d'un culto indíxena romanizado, e ten de particular a iscripzón o nos dar certas luces en col da sinificazón e culto da deusa, en col de que, e dos pobos *salacianos* fai atinadas consideraciós o autor. No comenzo do traballo trai tamén notizas sobre das supervivenzas populares do culto do lume.

AFINIDADES GALAICO-PORTUGUESAS DE FOLCLORE, por J. R. Santos Junior, ext. do fasc. 11 do vol. IV dos *Traballos da Sociedade portuguesa de Antropología e Etnología*, Porto, 1929.

O autor, Assistente da Faculdade das Sciencias do Porto e conservador do Museu de Antropoloxía, folklorista distinto, tendo lido o *Cancioneiro das ribeiras do Tea*, pubricado en NÓS pol-os Sres. Bouza Brey e Brey Bouza, e achando a sorprendente semellanza antre aquelas cántigas e outras portuguesas da grande coleizón por il recollida, é fixo esta valiosa contribución ao estudo comparativo do folklore dos dous paises. Pubrica pol-o tanto 44 paralelos de cántigas galegas e portuguesas. D'elas, 28 pol-o menos, ou son idénticas, ou conteñen pequeniñas variantes; das outras portuguesas de case todas poidéramos apresentar outras idénticas ou variantes galegas. Algún día farémolo n-un traballo aparte.

De todo elo, coma de todal-as demais ouservaciós que levamos feitas, temos que concluir que hai algo mais que afinidade antre o folklore galego e o portugués; nós diríamos millor identidade. O Sr. Santos Junior, por mais que recoñeza a orige común das manifestazós folkloricas dos dous pobos, apon gran parte ás condizós geográficas, a peisage, etc. Esto pode ter parte na conservazón d'ise aparentamento: a sua produzón require unha identidade espirtual que radica moito mais fondo. O folklore de Galiza e pol-o menos do Norte de Portugal é o mesmo; as variantes han ser as que se deben a influenzas estranas que pode esprimentar unha bisbarra quedando as outras libres d'ela.

Moito apreciamos e agradecemos o valioso traballo do Sr. Santos Junior que ven contribuir en moito pra unha ollada sistematizada encol da nosa literatura popular.

REVISTAS

A NOSA TERRA, 1.º Xulio 1929.

SUMARIO: *Esquemas e lembranzas*, por Ramón Otero Pedrayo.—*A miña primeira interviú*, por Taibo.—*Pois verás...* por Victor Casas.—*O destino do pazo*, por C. M.—*Liñas de loito*, (en col do irmán Abelardo Faxardo).—*Peneirando.*—*O Mariscal.*—*Lecturas.*—*Noiturno Compostelán*, por R. Carballo Caleiro.—*Unha interviú con Cabanillas.*—*Cántiga*, por Antón Goy Diaz.—*A unificación do idioma.*

25 Xulio (Día de Galiza)

SUMARIO: *Ao decorrel-os días.*—*Pasado e porvir*, por R. Otero Pedrayo.—*Non me esperes* (poesía), por Gonzalo López Abente.—*Eu vos digo irmans*, por Ramón Villar Ponte.—*Con ferreñas e pandeiro*, por Damil.—*Puntos do meu programa*, por Paulino Pedret Casado.—Verbas d'Alvaro de las Casas.—*En col d'un novo libro*, por Salvador Cabeza de León.—Verbas de Millobre Pinto.—*Peneirando.*—*A miña estrela* (versos) por Camilo Díaz Baliño.—*Unha afirmación inxusta*, por Ramón Villar Ponte.—*Mare Gallaicum*, por Portela Valladares.—*Lembranza* (por Rosalía e por Viqueira).—*Sinos de estaño e plomo de Sant-Iago de Compostela*, por Xesús Carro, pro.)—*Lambizos*, por R. M. L.—*Pois verás...*, por Victor Casas.—*Epígramas* (versos) por Carlos Pulido.—*Impresións de Compostela*, por Xosé Vázquez Sánchez.—*A onda* (versos) por Avelino Rodríguez Elías.

N-iste número semella que tallou a censura ao seu pracer.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA GALLEGA, 1 Junio 1929.

SUMARIO: *Monografía histórica acerca del periodismo lucense*, por Eugenio Carré Aldao.—*Puentedeume y su comarca*, por Antonio Couceiro Freijomil.—*Sección Oficial: Asociación Iniciadora y Protectora de la Real Academia Gallega en la Habana: Nueva Junta Directiva; Obras recibidas para la Biblioteca de la Academia.*—*Colección de Documentos históricos.*

CÉLTIGA, Bós Aires, ns. 106, 107 e 108.

TRABALLOS de Rodríguez Elías, Goy Díaz, Xandomar, Manuel Pedreira, Damil, Xavier de Nada, Otero Pedrayo, A. Villar Ponte, Luis Corral, Peña Novo, W. Fernández Flórez, Johan Carballeira, C. C., Matías M. Escáriz, K. von Ifflinger, Lesta Meis, Benjamín Martínez Cadilla, Critias, etc. As seizóns de costume: *El momento de Galicia, Libros, Centros y Sociedades, Teatro, Sport, Seizón Uruguaya, Mosaico noticioso*, variadas informaciós. O abogado Xosé M. Rodríguez, traduz en galego anacos do libro de Cambó *La valoració de la pesseta*. Coméntase o mais sainte da imprensa de Galiza recibida aló na quincena. Pubrícanse fermosas fotos de momentos e peisaxes da nosa Terra, debidos a Ksado, caricaturas de Maza, Torres, etc.

REVISTA DEL CENTRO GALLEGO Montevideo, Abril, 1929.

TRABALLOS de A. Villar Ponte, Roberto Blanco Torres, Julio Sigüenza, Augusto Barcia, Manuel Lustres Rivas, Hipólito Tío Sánchez, José León Suárez, e diversas informaciós d'intrés.

PORTUCALE, Março-Abril, 1929.

EN cada número vai aumentando o valor do contido e ata o número de páxinas de esta eiscelente revista, de cote chea d'intrés.

Iste número ven adicado en gran parte en homaxe ao ilustre escritor vianense João da Rocha (1878-1921), poeta, historiador, novelista, xornalista, pensador, investigador das cencias ocultas, pedagogo, funcionario, militar e políteco, ricaz persoalidade á que adican traballos Dr. Antonio José d'Almeida, Henrique Lopes de Mendonça, Justino de Montalvão, Prof. Alvaro V. Lemos, Dr. Antonio Baião, D. João de Castro, Dr. Antero de Figueiredo, Vice-almirante Vicente Almeida d'Eça, Antonio Correia d'Oliveira, Raúl Brandão, Prof. Dr. Mendes dos Remedios, Dr. Afonso Lopes Vieira, Dr. Julio Dantas, Dr. Jordão de Freitas, Dr. Alberto d'Oliveira, Prof. Rodrigo Fontinga, Dr. Ferreira Soares, Dr. L. de Figueiredo da Guerra, Prof. Manuel d'Oliveira Ramos, Julio Brandão, Prof. Hernani Torres, Dr. Luis de Magalhães e Dr. Claudio Basto, con mais pubrica un autógrafo de João da Rocha, contendo un soneto inédito, cartas inéditas de Teófilo Braga e Guerra Junqueiro e deseños de Antonio Carneiro, Celso Herminio, Alberto Meira, Barreiros Cunha, Sanches de Castro, Couto Viana, Cristiano de Carvalho e dez fotografías. O resto do sumario é o seguinte:

A estação asturiense de Areosa (Viana-do Castelo), por Abel Viana.—Varia: *Adágios brasileiros*, por Afranio Peixoto.—*Santo Antonio*, por Severo Portela.—*Arquivo El-*

nográfico, por Claudio Basto. — *In Memoriam: Augusto Gil*, por Mayer Garção.—*Bibliografía*, por C. B.—*Novidades.—Leilões de livros.—Res et Verba*: *Antero de Quental, Exposições de Arte, Romenia e Portugal, Homenagem a Marques de Oliveira, Exposição Iconografica de D. Joao VI e sua época, Obras de arte reconstituídas.*

SEARA NOVA, ns. 160-169.

ALGÚS artigos: *A evolução espiritual de Antero*, por Joaquin de Carvalho.—*Sobre una pagina de Peguy*, por José Osorio de Oliveira.—*O acordo de Latrão*, por Silva Bastos.—*A crise da democracia e as suas causas*, por Jacinto Simões.—*Cronicas angolanas*, por Gastão de Sousa Dias.—Artigos de polémica, d'educación, *Factos e Documentos, Calendario do Seareiro*, notas etc.

A AGUIA, Janeiro-Março 1929.

SUMARIO: Prosa: *A noção da vida na filosofia de Bergson*, por Eugénio Areste.—*Reflexões do scéptico*, por José Sant'Anna Dionisio.—*Crítica*, por Adolfo Casais Monteiro.—*Fernando Pessoa*, por João Gaspar Simões.—Poesía: *Dêste amor tornei-me avaro*, por Eduardo Salgueiro.—Ilustração de Joaquim Lopes.-*Bibliografía*, de Sant'Anna.

BIBLOS, Coimbra, Vol. V, ns. 5 e 6, Maio e Junho 1929.

SUMARIO: Antonio de Vasconcelos, *Fragmento precioso dum códice visigótico.*—José María Rodríguez, *A dupla rota de Vasco da Gama em «Os Lusiadas», V, 4-13 e as objecções do Sr. Almirante Gago Coutinho.*—Lonys Papy, *Le siège de Ciudad Rodrigo (1810).*—Amorim Girão, *Questões geograficas.*—Manuel de Paiva Boléo (Trabalhos de alunos), *Génese do conceito de «tempo passado» e sua expressão nas linguas romanicas.*—Francisco Morais, *Da miniatura medieval e sua relação com os códices miniaturados da Biblioteca da Universidade de Coimbra.*—Guido Battelli, *Nel quarto centenario della morte del Sansovino(1460-1529).*—Varia: *A evolução espiritual das gerações alemãs desde 1888.—Doutoramento.*—Padre José dos Santos Mota, *Metrica de Camões.*

O INSTITUTO, Coimbra, 4.ª serie, vol. 6.º, núm. 4.

SUMARIO: *Terra de Santa María, Civitas Sanctae Mariae*, por Aguiar Cardoso.—*Armas indevidas*, por Armando de Mattos.—*Le Portugal et les Pays-Bas*, por Marquez de Faria.—*Sobre o desvio geodésico*, por Ruy Lopes Gomes.—*Raizes da alma latina*, por Estanco Louro.—*Donjuanismo e antidonjuanismo em Portugal*, por Fidelino de Figueiredo.—*Subsidios para a historia da música em Portugal*, por Sousa Viterbo.

O INSTITUTO, Coimbra, 4.ª serie, vol. 6.º, n.º 3.

SUMARIO: *O espírito do seculo*, por Sebastião da Costa.—*Mudança dos tumulos reais de Alcobaça*, por Virgilio Correia.—*Raizes da alma latina*, por Estanco Louro.—*As paisagens de Goéthe, até à ida para a Alsacia*, pelo Dr. Ferrand P. d'Almeida.—*Donjuanismo e antidonjuanismo em Portugal*, por Fidelino de Figueredo.—*Subsidios para a historia da música em Portugal*, por Sousa Viterbo.—*O Mosteiro da Batalha por Vergilio Correia*, por A. Gonçalves.—*Bibliografía.*

BROTÉRIA, Porto, vol. VIII, fasc. VI Junho 1929.

SUMARIO: *O Problema da Levitação segundo um livro recente*, por J. M. de Buck.—*D. Sebastião*, por Francisco Rodrigues.—*O Infante D. Alfonso*, por Luis G. de Azevedo.—*Alguns deberes do Clero*, por E. Lombart. *A aviação em marcha*, por M. Pizarro de Portocarrero.—*Notas e factos.*—*Revista de Revistas.—Notas Bibliográficas.*—*Obras recibidas na Redacção.—Efemérides.—Indices do vol. VIII.*

NAÇÃO PORTUGUESA, Serie V, tomo I, fasc. 11, Maio 1929.

SUMARIO: *Antonio Sardinha, orador.—As fontes petrarquistas do lirismo de Camões*, por Feliciano Ramos.—*A sinfonia das cores ou o arco-iris da gama popular*, por Luis Chaves.—*Método scientífico, historia, política (moral) e tradição*, por Profesor Dr. Cabral de Moncada. — *Na feira das Letras.*

TAULA, numaro 21.

SUMARIO: *3.ª Taula de Poesía.—Interrogacions*, por F. Caballero.—*Estampes de Paris*, por Artur Perucho.—*Discurs de Teodor Llorente.—Parlant de monuments*, por El Velluter.—*Guillem de Castro i Valencia*, por Eduard Juliá Martínez.—*Pomell de poemes*, por Carles Salvador.—*El Jocs Florals.*—*Notes.—Bibliografía.*

Imprenta NÓS, Real 36-1.º, A CRUÑA

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés 50
A CRUÑA,

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos ao

Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

Xa apareceu

o segundo libro de

C O U S A S

por CASTELAO.

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

Xa está á venda

Arquivos II

do Seminario d'Estudos Galegos

3oo páxinas ⁜ 1oo fotograbados ⁜ 3 pesetas

Pedidos a «Nós», Real 36-1.° - A Cruña

Droguería e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Lea vostede

Os Camiños da Vida

por R. Otero Pedrayo.

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE

LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

SANATORIO QUIRURGICO DE SAN LORENZO

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina CIRUJANO y **D. Antonio M. de la Riva** GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moi cerca do paseo da Ferradura

Teléfono número 195

Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que âs suas altas calidades meicifás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as Boticas, Drogueirías Hotels, Depósitos d'augas minerás, Restaurants e vagós-camas de todol-os trés

As mais indicadas en casos de artitrismo, desnutrizón, diabetes, obesidades diversas, doenzas do aparello dixestivo, anemia e neurastenia

Riquisma auga de mesa gaseada naturalmente.

MONDARIZ - BALNEARIO

a 35 kilómetros de Vigo